

Viis aabitsat ja Forseliuse õppeviis

Aivar Põldvee

TLÜ Ajaloo Instituut, Eesti Keele Instituut

Tallinnas 16. mail 2012

Esimesed eestikeelsed aabitsad

1641 jj pole säilinud

- 1) tallinna- ehk põhjaeestikeelne Lundis (pe.1694)
- 2) tartu- ehk lõunaeestikeelne Lundis (le.1698)
(1.–2. on köidetud ühiste kaante vahele)
- 3) tallinnakeelne Kopenhaagenis (pe.?)
- 4) tartukeelne Kopenhaagenis (le.1741)
(3.–4. on köidetud ühiste kaante vahele)
- 5) tallinnakeelne Kopenhaagenis ja Riias (ABD.?)

Probleem

- 1) aabitsa autorsus ja nimetus
- 2) aabitsa ülesehitus
- 3) dateeringud
- 4) õpetamismeetod

Ebamäärane või ekslik teave pedagoogika-, raamatu-, keele- ja kirjandusteadlaste töödes, õpikutes, teatmeteostes, rahvusbibliograafias, e-kataloogis ESTER jm.

Uurimislugu

- 1928 Jānis Zēvers
- 1929 Albert (Andrus) Saareste
- 1943 Greta Wieselgren
- 1948 Helmut Pürkop
- 1961 Erna Siirak (1965)
- 1969 Edgar Oissar
- 1970 Arnold Kask
- 1970 Hans Treumann
- 1983 Lembit Andresen (sama 2004, 2009); 1993
- 1989 Endel Annus
- 1991 Liivi Aarma (1993); aabitsate faksiimile 2000

Uued seisukohad

Lembit Andresen (1983, 2004, 2009):

- „Juba esimesel pilgul on selge, et nendest aabitsatest õpiti lugema veerimismeetodil, aga mitte häälikumeetodil, nagu Forselius õigeks pidas. ... Oma ajajärgu harituim koolimees nii saamatult aabitsat poleks koostanud.”
- Forseliuse aabits on ABD-raamat.

Liivi Aarma (1991, 1993, 2000):

- Lundi ja Kopenhaageni aabitsad on Forseliuse aabitsad.
- Säilinud eksemplarid on valesti trükitud ja köidetud (ei alga tavapärase tähestikuga).

Uurimus

- Varasemad eesti aabitsad ajalooallikates.
- Forseliuse aabitsa ja meetodi eeskujud:
 - soome, läti, saksa, rootsi, inglise aabitsad;
 - meetodid: Gezelius, Komenský, Ickelsamer, Port-Royal jt.
- Forseliuse aabits ja õppeviis:
 - aabitsa struktuur ja selle keeleteaduslik põhjendus;
 - teated aabitsa kasutamisest;
 - Forseliuse aabits ja õppeviis pärast Forseliust (†1688).
- Viies aabits (nn ABD-raamat; 18. saj).
- Rahvusbibliograafia täpsustused (10 trükise kirjed).

Soome (1666) ja läti (1683?) aabits

Teated Forseliuse meetodi kohta

- “Oma uue lugemis- ja kirjaviisi on ta saanud ühelt oma kunagiselt õpetajalt (*Praeceptor*), kes ometi hästi teadis, et see on Saksamaal ammu kõrvale heidetud.”
(Eestimaa konsistorium reduktsioonikomissaridele, 1688)
- Mõmisev veerimine.
- Uued tähenimed: *ka, el, em, en, er, es* asemel *ke, le, me, ne, re, se*. (Gabriel Herlin, 1690)
- “Enamjagu õppis tähed ühe tunniga ära, viie nädala pärast ei olnud neil aabitsat enam vaja ning kümne nädalaga oskasid nad üsna hästi lugeda.” (Chilian Rauschert, 1687)

Mõmisev veerimine

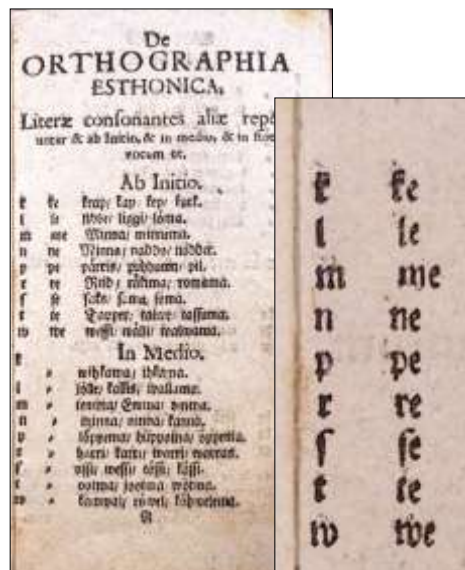
Pildid **Jacob Grüßbeüteli** aabitsast (1534)

Valentin Ickelsamer (†1547)

Die rechte Weis, auff's kürztzist lesen zu lernen (1527).

- tähenimed eksitavad, tuleb õppida tähtede hääli
- silbis peab olema sama palju häälilikuid kui tähti

Uued tähenimed

Port-Royali grammatika (1660)

Claude Lancelot ja Antoine Arnaud

Grammaire générale et raisonnée, VI ptk:

“Uus meetod kergeks lugemise õppimiseks kõigis keeltes”

- kõige loomulikum viis on “õpetada lapsi tähti ära tundma üksnes nende **hääldamise heli järgi**”
- “konsonante tuleb nimetada ainult nende loomuliku heliga, lisades vaid **tumma e**, mis on hääldamiseks vajalik”

Tänan!

Viis aabitsat ja Forseliuse õppeviis. –
 Lugesimise kunst. (Acta Bibliotheca
 Nationalis Estoniae, 13). Tallinn 2011,
 lk 60–122.